

Douglas R. Hofstadter: I Am a Strange Loop

Basic Books, New York, 2007. 412 o.

A „saját maga“ megnevezése; talán így lehetne legjobban összefoglalni Douglas R. Hofstadter 2007 tavaszán megjelent könyvének központi problémáját. A könyv címadó tézise, miszerint „én egy Furcsa Hurok vagyok“, Kurt Gödel Nem-teljességi Tételének sajátos olvasata. A könyv azt igyekszik bebizonyítani, hogy a „saját maga“ megnevezése sohasem lehet teljes, mert az „én“ alakzata egy furcsa, önmagába záródó gödéli hurok.

A Furcsa Hurok fogalmát, illetve a Furcsa Hurkok természetét Hofstadter 1979-ben megjelent *Gödel, Escher, Bach* című magyar nyelven is olvasható Pulitzer-díjas könyvében fejti ki először. Itt úgy fogalmaz, hogy a *Furcsa Hurok* jelenség akkor fordul elő, ha egy hierarchikus rendszer szintjei között felfelé (vagy lefelé) mozogva váratlanul az eredeti szinten találjuk magunkat. (Hofstadter, 1998) A *Gödel, Escher, Bach* „a kognitív tudomány alapműve lett“, írja Mérő László, a Furcsa Hurok, vagy más szóval kusza hierarchiák fogalma maga is egy modell, és Hofstadter könyve igen erős érveket hoz fel amellet, hogy az emberi gondolkodás, megismerés minden formájának megértéséhez e modellt vizsgálni. (Mérő, 2001) Az önhivatkozás, az önreprezentáció, az öntudat mechanizmusának kutatása központi szerepet kap Hofstadter korábbi műveiben is pl. *The Mind's I* (Hofstadter, 1981), *Metamagical Themas*. (Hofstadter, 1985) Az *I Am a Strange Loop*

bizonyos tekintetben tehát fogalmaink szerveződésének egy csaknem harminc éve megvitatott modelljét tárgyalja újra: ezúttal azonban a kérdés, hogy a Gödel-tétel bizonyítása során felfedezett struktúra alkalmas-e egy átfogó szubjektum elmélet megalkotására. Hofstadter *tétele* röviden úgy szól, hogy $\text{ÉN} = \text{Furcsa Hurok}$. Az állítás azért merész, mert az „én“ személyes névmás és egy számelméleti fogalom (Furcsa Hurok) közé tesz egyenlőség jelet, azaz látszólag két különböző, egy nyelvi és egy matematikai paradigmát helyez egymás mellé. Hofstadter szerint a Gödel-tétel bizonyítása során felfedezett struktúra, röviden a *gödéli struktúra* jellemzi az „én“ – s végső soron az emberi gondolkodás – működését, azaz pusztán formális rendszerek önmagukba forduló *kusza hurkából* épül fel. (Mérő, 2001) Dacára, hogy nem számokról, hanem az „én“ fogalomról van szó, és nem matematikai formulákban, hanem a *nyelv* által, egy szabályos kijelentő mondatban – „I am a Strange Loop” – mondja ki tételét, Hofstadter analógiát von egy számelméleti jelenség és a szubjektum működési logikája között. Teszi mindezt azért, mert számára az „én“ nem csupán nyelvi elem, hanem absztrakt mintázat, melyre a legjobb példa a Gödel – tételben megjelenő Furcsa Hurok. „A személy nem *Selbst*, nem *self*, azaz nem egy autonóm személyes lényeg kibontakozása (nem egy eleve meglévő személyes tér, lényeg megvalósulása), hanem érzések, élmé-

nyek gomolygó folyama, állandó önlvasás, értelmezés, változás, azaz individualitás lényege szerint kaotikus, időbeli folyamat.” (Bókay, 1997, 261.) Itt nem csupán arról van szó tehát, hogy a nyelv, mint közvetítő közeg redukálja, torzítja a valóságot, a kimondhatatlant. Az *I Am a Strange Loop* hetedik fejezetében Hofstadter a konkrét és az absztrakt, mint egymástól elkülönülő *kategóriákat* értelmezi. Azonban nem jut messzebbre annál a végső véleménynél, hogy különböző absztrakciókon, analógiás kapcsolatok észlelésén keresztül felépítünk egy sor meggyőződést arról, hogy mi létezik. Mindezek közül a legvalóságosabb önmagunk. A saját maga megnevezése azért sarkalatos pont, mert a beszélő létét nem tagadhatjuk. Ennek ellenére mégis *epifenomén*, azaz egy olyan nagyszabású illúzió, mely számos kisebb, vitathatatlanul létező, tényleges eseményből épül fel. (Hofstadter, 2007, 93.) Az *I Am a Strange Loop* fő tézise tehát, hogy létezik egy olyan különleges absztrakt struktúra, vagy más szóval mintázat, mely létrehoz valami olyasmi érzetet, mint a „saját maga.” A kérdés csupán az, hogy vajon miért van szükségünk erre a megkülönböztető és meglehetősen possessív érzetre.

Nyelvi stílusát, írásmódját Hofstadter az óvodás képregény figura, Charlie Brown nyomán *pacik és kutyusok vallásnak* („horsies and doggies religion”) nevezte el, mellyel valójában az egyszerű, konkrét fogalmazásmód mellett teszi le a voksát. Igen választékos, idiomatikus kifejezésekkel tarkított amerikai angol nyelvezete nagyfokú nyelvi tudatosságról árulkodik. Bonyolult matematikai formalizmus nélkül, mégis matematikai precizitással közölt példákat elemez a hétköznapi élet, valamint számos tudományág (pl. mesterséges intelligencia-,

memóriakutatás, fizika, neurobiológia, számítógépes modellezés stb.) tárgyköréből. E konkrét példák közlésére Hofstadter az egyes szám első személyben történő, anekdotikus elbeszélő perspektívát tartja a legalkalmasabbnak. Ezek a tapasztalt példák aztán evidenciaként, Hofstadter tételének bizonyításaként értelmeződnek, jóllehet nem beszélhetünk objektív tényfeltárásról, hiszen az önfeltárást itt egyben önteremtés is. „Nyilvánvaló, hogy nem tudom tudományosan bebizonyítani elképzeléseimről, hogy igazak ezekben az öröktől fogva jelenlévő és természetükből adódóan megfoghatatlan kérdésekben. Azonban remélem, hogy elképzeléseim inspirálólag hatnak az érdeklődő olvasókra (és hallgatókra) s talán még teljesebben és még meggyőzőbben kifejtik majd őket”. (Hofstadter, 2007. 22.) A fizikusként doktorált, megismerés tudományok professzora meggyőződését, hitvallását tárja elénk, ám művének figyelemre méltó jellegzetessége a tapasztalt példákból levont következtetések egyetemessége.

Bár a műben csaknem minden főbb gondolat kontextusa egy-egy szellemes „életrajzi morzsa”, az *I Am a Strange Loop* nem nevezhető önéletrajznak. „A cím ellenére a könyv nem rólam szól, hanem az „én”-fogalomról [...] arról, hogy mit is jelent valójában, amikor azt mondjuk „én” – írja. (Hofstadter, 2007) Az „én” személyes névmást Hofstadter gyakorta főnévként használja, illetve még néhány kifejezést pl. „emberi lélek”, „saját maga”, „tudat”, „elme”, „belső fény” egymással felcserélhetőnek tart, mely látszólag kusza terminológiát eredményez. Az eredeti műben kimondottan hangsúlyozottá válik a kérdés, hogy a nagybetűvel kiemelt, minduntalan jelen lévő „I” mit is jelent valójában, hiszen a szabályos angol mondat állít-

mánya – a magyartól eltérően – az alannal együtt áll (pl. „I am reading” magyarul „olvasok”), melyet a szerző tudatosan ki is használ. Mivel látszólag csakis önmagáról szól, azt hihetnénk, hogy ez a meglehetősen intuitív, könyv terjedelemben kifejtett szubjektum-elmélet az emberi gondolkodás tudományos vizsgálata szempontjából tökéletesen érdektelen: az elbeszélés szintjén jelen lévő „én” önmagára reflektál. Nyelvfilozófiai szempontból Hofstadter könyve mégis azért érdekes, mert miközben a Gödel-tétel működési logikájára alapozva a „saját maga” megnevezésén fáradozik, nem csupán az önhivatkozás, hanem az „én” rendszerkörnyezete, azaz a nyelv absztrakt működési mechanizmusát is egy szokatlan analógia mentén szemlélteti.

Irodalom

- Bókay Antal: Irodalomtudomány a modern és a posztmodern korban. Bp., 1997, Osiris Kiadó.
- Hofstadter, Douglas R.: *Gödel, Escher, Bach: Egybefont Gondolatok Birodalma: Metaforikus fűga tudatra és gépekre, Lewis Carroll szellemében.* Budapest, 1998, Typotex.. (ford. Lipovszki Gábor)
- Hofstadter, Douglas R.: *Metamagical Themas: Questing for the Essence of Mind and Pattern.* New York, 1985, Basic Books,
- The Mind's I: Fantasies and Reflections on Self and Soul.* Edited by Hofstadter, with Daniel C. Dennett. New York, 1981, Basic Books.
- Mérő László: *Új észjárások: a racionális gondolkodás ereje és korlátai.* Bp., 2001. Tercium Kiadó.

CZEGLÉDI ANETT MARIANN

E SZÁMUNK SZERZŐI

CZEGLÉDI ANETT MARIANN doktorandusz
 CSORBA DÁVID irodalomtörténész
 EGED ALICE történész
 Ifj. FEKETE KÁROLY gyakorlati teológus
 FODOR PÉTER irodalomtörténész
 HAJDU ILDIKÓ kulturális antropológus
 KMECZKÓ SZILÁRD filozófus
 MOLNÁR JÁNOS egyháztörténész
 NAGY ZOLTÁN médiakutató
 PAP TIBOR szociológus
 SZŰK BALÁZS filmesztéta
 TAKÁCS JUDIT nyelvész
 VISKY ISTVÁN doktorandusz
 VITÉZ FERENC esztéta
 VÖLGYESY ZOLTÁN történész
 WILHELM GÁBOR néprajzkutató